WIKIPÉDIA

Romans nyelv

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

A **romans nyelv** (saját elnevezése *il rumantsch* vagy *la lingua rumantscha)* főként Svájcban beszélt rétoromán nyelvjáráscsoport; a német, a francia és az olasz mellett regionálisan hivatalos a Graubünden (Grisons) kantonban, mintegy 40 000 beszélővel. Olyan vulgáris latin nyelvjárások folytatása, amelyet a római hódítók beszéltek a terület elfoglalásakor. Két nagyobb dialektuscsoportra oszlik: a *rajnai dialektusok* (*sursilvan*, *sutsilvan*, *surmiran*), illetve az *engadini dialektusok* (*puter* és *vallader*). Ez utóbbi kettőt *ladin*nak is szokták nevezni, viszont nem tévesztendő össze az olaszországi Dolomitok völgyében beszélt ladinnal (amely szintén rétoromán nyelvváltozat), sem a spanyol nyelv ladino nyelvváltozatával. A „rétoromán nyelv” kifejezéssel szűkebb értelemben az itt ismertetett romans nyelvre utalnak.

Romans Rumantsch	
Beszélik	Svájc
Terület	Graubünden kanton
Beszélők száma	~40 000 fő
Nyelvcsalád	Indoeurópai nyelvcsalád itáliai ág latin nyelv / újlatin nyelvek nyugati csoport galloromán nyelvek rétoromán diarendszer **romans nyelv**
Írásrendszer	Latin ábécé
Hivatalos állapot	
Hivatalos	Svájc
Nyelvkódok	
ISO 639-1	rm
ISO 639-2	roh

 A Wikimédia Commons tartalmaz *Rumantsch* témájú médiaállományokat.

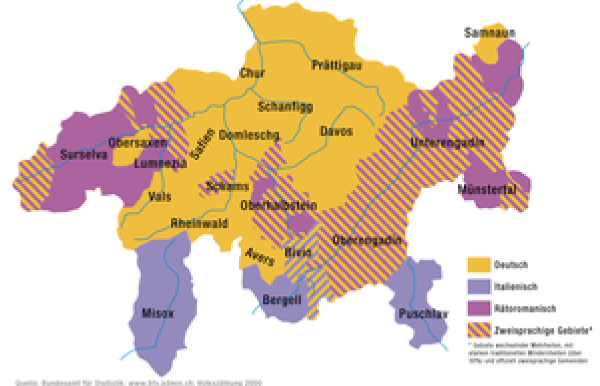
Tartalomjegyzék

A sztenderd nyelvváltozat

A nyelvet 1982-ben egy zürichi nyelvész, *Heinrich Schmid* sztenderdizálta, és helyesírását a németéhez tette hasonlóvá, hogy bizonyos hangok lejegyzése ne legyen idegen a németül beszélők számára. E normalizált változat a *rumantsch grischun* nevet kapta, elfogadása elég lassú folyamat volt. Mindazonáltal, hivatalos szabályozással nem rendelkezik; a nyelvet ápoló egyesületek ernyőszervezete a *Lia Rumantscha* (Romans Liga). E szócikkben a sztenderd nyelvváltozatot ismertetjük. A dialektusok összehasonlításához lásd: →**rétoromán dialektusok**.

Jellemzők

Hangtan és helyesírás

Graubünden nyelvei egy 2000-es felmérés szerint: a romans lilával jelölve

A romans nyelvben – nyelvjárástól függően – hat vagy hét magánhangzót tartanak számon: /a, ɛ, i, ɔ, u, (y), ə/, a két utóbbi közül az /y/ (magyar ü) csak a nyugati nyelvjárásokban fordul elő, a sztenderd grisoniban /i/ felel meg neki (pl. az *ina* [ˈiːnə] ’egy’ ejtése [ˈyːnə] nyugaton), az utóbbi, elmosódott ö-re emlékeztető hangot hangsúlytalan szótagban ejtik. A magánhangzók hosszúságának nincs fonológiai megkülönböztető szerepe. A hangsúlytalan magánhangzók mindig rövidek; a hangsúlyosak hosszúak, kivétel zárt szótagban, de nem *r* előtt, valamint nyílt szótagban zöngétlen mássalhangzó előtt. A kettőshangzók: *ai*, *au* és *ie*.

A romans mássalhangzókészletet a következő hangok alkotják: zárhangok /p, t, k; b, d, g/, réshangok /f, v; s, z; ʃ, ʒ/, zár-rés-hangok (affrikáták) /ʦ; ʨ, ʥ; ʧ/ (az első a magyar c-nek felel meg, a két középső átmenetet képez a magyar ty/cs, illetve gy/dzs hangok között, az utolsó a magyar cs-vel azonos), folyékony hangok /l, ʎ, r/ (a középső jésített l), orrhangok /m, n, ŋ, ɲ/ (a két utolsó: mint a magyar n a *harang* szóban, illetve magyar ny), valamint egy félhangzó /j/.

A magyartól eltérő hangokat jelölő betűk:

- *c* = *e* és *i* előtt magyar c, máskor k.
- *ch* = *a, o, u* előtt a magyar ty és cs közötti hangot jelöli /ʨ/; *e* és *i* előtt pedig magyar k. Néhány nemzetközi vagy idegen szóban ejthetik úgy, mint a magyar ch-t a *technika* szóban /x/.
- *g* = *e* és *i* előtt a magyar gy és dzs közötti hang /ʥ/, máskor magyar g.
- *gh* = *e* és *i* előtt a magyar g hangot jelöli.
- *gi* = *a, o, u* előtt úgy ejtik, mint a *g*-t *e* és *i* előtt.
- *gl* = *i* előtt olyan, mint a magyar lj (jésített l, mint az olaszban) /ʎ/, máskor gl.
- *gli* = *a, e, o, u* előtt jésített l /ʎ/
- *gn* = magyar ny
- *h* = néma, kivétel az indulatszókban, idegen (nemzetközi) szavakban, stb.
- *s* = helyzetétől függően többféle ejtése lehet:
  - szó elején és végén, valamint általában mássalhangzó és magánhangzó között magyar sz /s/;
  - magánhangzók között, illetve bizonyos mássalhangzók *(n, l, r)* után magyar z;
  - zöngétlen mássalhangzók előtt magyar s /ʃ/;
  - zöngés mássalhangzók előtt magyar zs /ʒ/.
- *sch* = a magyar s vagy zs hangnak felel meg.
- *tg* = ugyanazt a hangot jelöli, amelyet a *ch* jelöl *a, o, u* előtt (lásd fentebb).
- *tsch* = a magyar cs hangot jelenti.
- *z* = magyar c.

A szóvégi zöngés zárhangokat zöngétlenül ejtik.

Nyelvtan

Nyelvtanában alapvetően nem tér el a többi galloromán nyelvétől. A határozott névelők *il, la, ils, las*, a többes szám képzése *-s* hozzáadásával történik. A személyes névmások: *jau, ti, el/ella/i(gl), nus, vus, els/ellas/i*. A semleges *i*, magánhangzó előtt *igl* névmást egyes számban nem meghatározott alany esetén használják, például *i plova* ’esik’ (az eső), *igl è bel* ’az/ő szép’; többes számban csak egy alakja van *(i)*, amely mindkét nemű névmást helyettesítheti.

Az igék négy ragozási csoportba sorolhatók: *-ar, -air, ´-er, -ir*. Példák igeragozásra:

1. igaragozás: *gidar – gid, gidas, gida, gidain, gidais, gidan*;
2. igeragozás: *temair – tem, temas, tema, temain, temais, teman*;
3. igeragozés: *vender – vend, vendas, venda, vendain, vendais, vendan*;
4. igeragozás: *partir – part, partas, parta, partin, partis, partan.*

A létige, *esser* ragozása: *jau sun, ti es, el/ella è, nus essan, vus essas, els/ellas èn.*

Nyelvi példák

Számok

A romans tőszámnevek 1-től 10-ig:

> *in / ina, dus / duas, trais, quatter, tschintg, sis, set, otg, nov, diesch*.

Néhány gyakori kifejezés

- *Allegra!* – Szia/Üdv!
- *Co vai?* – Hogy vagy?
- *Fa plaschair* – Örvendek / Örülök, hogy találkoztunk
- *Bun di!* – Jó reggelt/napot!
- *Buna saira!* – Jó napot/estét!
- *Buna notg!* – Jó éjszakát!
- *A revair!* – A viszontlátásra!
- *A pli tard* – A közeli viszlát / Később látjuk egymást
- *Perstgisai* – Bocsánat
- *I ma displascha* – Sajnálom
- *Perdunai* – Elnézést
- *Per plaschair* – Kérem
- *Grazia fitg* – Köszönöm szépen
- *Anzi* – Szívesen
- *Gratulazions!* – Gratulálok!
- *Bun cletg!* – Sok szerencsét!
- *Ils quants è oz?* – Hányadika van ma?

- *Quants onns has ti?* – Hány éves vagy?

Hangminta

- La Discussiun (http://www.rtr.ch/xobix_media/rtr/other/2008/discussiun_03152008.mp3) – politikai vitaműsor a *Radio Rumantsch* adásából.

Kapcsolódó szócikkek

- Friuli nyelv
- Ladin nyelv
- Galloromán nyelvek

Külső hivatkozások

- Ethnologue (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=roh) adatjelentés a romans nyelvről
- Grammatica d'intrucziun dal rumantsch grischun (https://web.archive.org/web/20070926100544/http://www.unifr.ch/rheto/documents/Gramminstr.pdf) – hivatalos romans nyelvtan (2006)
- Radio e Televisiun Rumantscha (http://www.rtr.ch/) – a romans rádió és televízió honlapja
- Lia Rumantscha (https://web.archive.org/web/20090925101245/http://www.liarumantscha.ch/) – a Romans Liga honlapja
- Omniglot – Romans ábécé és kiejtés (http://www.omniglot.com/writing/romansh.htm)